

“İqlim” həmrəyliyi və çoxmədəniyyətlik

Rəşad İlyasov,

Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin şöbə müdiri, fəlsəfə doktoru

Keçmişdən bu günə qədər yaranmış cəmiyyətlərin əksəriyyəti multikultural quruluşa malik olub. Ən azından müharibə, köç, ticarət kimi amillərə görə müxtəlif cəmiyyətlərin bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsi fərqli mədəniyyətlərin birgə yaşadığı sosial modellərin yaranmasına zəmin yaradıb.

Məqalənin adından göründüyü kimi, burada üç önəmli məfhum yer alır; yaşıl dünya (biosfera), həmrəylik və çoxmədəniyyətlik. Bu yazıda cari ildə ölkəmizdə keçiriləcək COP29 tədbirinin məzmun və mahiyyətini, o cümlədən multikultural–fəlsəfi yöndən əhəmiyyətini göstərməyə çalışacağıq.

İlkin olaraq biosferin (yaşıl dünyanın) fəlsəfi-etik təsvirinə nəzər yetirək. XX əsrdə sürətli texniki inkişaf bərabər dünya əhalisinin artması, şəhərləşmə və sənayeləşmənin təbiət üzərindəki təsiri ilə təhlükəli problemlər ortaya çıxdı. XVII əsrdən etibarən fəlsəfə tarixində və elmdə “təbiətə hakim olma” istəyi sənayeləşmə inqilabı ilə birlikdə təbiəti nəzarət altına almaq istəyinə çevrildi. Nəticədə, özünü təbiətin “ağası” sayan bəşər övladı təbiət ilə uzlaşmanın labüdlüyü fikrini qəbul etdi. Bu baxımdan müasir filosofların daha çox vurğuladıqları məfhum “organic” aləm məfkurəsidir. Onlara görə, bizim bir dünyamız vardır və onun başına nə gələrsə, bizim də başımıza gələcək. Buna görə insanın ətraf mühitə qarşı laqeyd qalması nəticəsində özü də zərər çəkəcək. Ekoloji şüur bizə insanların fəthlər olmaqdan çox canlı cəmiyyətin üzvlərindən mütəşəkkil “bio yurddaşlar” olduğunu göstərir. Bu anlayış eko-sistemlərdə insanın imtiyazlı vəzifəyə sahib olmadığını qəbul edir.

İkincisi həmrəylik anlayışıdır; tarix boyunca insanlar ortağ məxrəcə, həmrəyliyə və uzlaşmağa gəldikləri zaman daha çox fayda əldə etmiş və bu mənada sivilizasiyaların inkişafı labüd hala gəlmişdir. Burada önəmli olan həmrəyliyə aparıcı yolun çoxsəslilikdən və fərqlilikdən keçməsidir. Qədim yunan filosofu Platon cəmiyyətin inkişafının həmrəyliyə dayandığını iddia edirdi. Ancaq onun şagirdi Aristotelə görə, cəmiyyətin inkişafı fərqliliklərə istinad edərək çoxözlü inkişafı zərurətə çevirir. Bu mənada fərqliliklər və bu fərqliliklərə söykənən uzlaşma cəmiyyətin və mədəniyyətlərin əsasını təşkil edir.

XX əsrin məşhur alman filosofu H.Q.Qadamerə görə, cəmiyyət daxilində insani münasibətlərdə anlaşmaya əsaslanan “üfüqlərin qovuşması” ideyası çoxmədəniyyətliliyin əsasını təşkil edir. Bu baxımdan məqalədə nəzərdən keçirilən üçüncü anlayış – çoxmədəniyyətlik birbaşa həmrəylik anlayışı ilə əlaqəlidir. Məhz çoxmədəniyyətlik (multikulturalizm) birdən çox mədəni qrupu təmsil edən strukturların mövcud olduğu cəmiyyətə istinad edir və bu kontekstdə o özündə həm konkret, həm də mücərrəd olan kimlikləri, dəyərləri və simvolları ehtiva edir. Məşhur multikulturalizm tədqiqatçısı Bixu Parexin təbircə desək, multikultural cəmiyyət iki və ya daha çox mədəni icmanı özündə birləşdirən cəmiyyətdir.

Məlum olduğu kimi, Prezident İlham Əliyevin sərəncamı ilə 2024-cü il ölkəmizdə “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” elan edilib. BMT-nin COP29 –“Conference of the Parties”, yəni Tərəflərin Konfransının sayca 29-cu olduğuna işarə edir. Azərbaycan 2030-cu ilə qədər bərpaolunan enerji potensialını 30 faizə çatdırmaq və mövcud enerji sistemini şaxələndirmək niyyətində olduğunu elan edib. Prezident İlham Əliyev işğaldan azad olunmuş torpaqları “Yaşıl enerji” zonası elan edib və 2022–2026-cı illər üzrə tədbirlər planı təsdiqlənib. 2050-ci ilədək bu ərazilərin “Netto sıfır emissiya” zonasına çevrilməsi nəzərdə tutulur.

Ümumiyyətlə, COP tədbirlərinin məqsədi Paris Sazişinin tələbi olaraq dünyada karbon qazının (CO2) miqdarını, qlobal istiləşməni sənayeləşmədən əvvəlki dövrdə olduğu kimi, 1,5 dərəcə Selsi ilə məhdudlaşdırmaq üzrə irəliləyişə nail olmaqdır. Bu kontekstdə qeyd etməliyik ki, iqlim dəyişikliyi ilə bağlı belə qlobal tədbirin keçirilməsi birbaşa miqراسiya, köçün qarşısının alınması ilə yerli xalqların və icmaların öz yurdlarında yaşamasını təmin etməkdir. Məhz yerli xalqların və yerli icmaların platforması, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyası (UNFCCC) nəzdində yer alan 17 platformadan biridir. Digər tərəfdən, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrə iqlim dəyişikliyinə təsirini azaltmaq və uyğunlaşmaqda kömək etmək məqsədilə maliyyə yardımı üçün fond yaradılır. Bu həm də məqsədsiz miqراسiyanın qarşısını almaq üçün edilən təşəbbüsdür. Yerli icmalar və yerli xalqlar platforması açıq və əhatəli məkandır. O, iqlimə davamlı dünya qurmaq üçün insanları və onların təcrübələrini bir araya gətirir.

BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyası (UNFCCC) Katovitse mütəxəssislər komitəsi tərəfindən cari ilin 28 iyun tarixində yeni hesabatı dərc olunub. Hesabat həssas qruplar üçün həm imkanları, həm də riskləri araşdırır, daha inklüziv iqlim siyasətinin hazırlanmasının önəmini vurğulayır.

Sənəddə dörd əsas yumşaldıcı siyasət araşdırılır: karbon ticarəti və enerji səmərəliliyi, kömürdən mərhələli şəkildə imtina, bərpaolunan enerjinin qəbulu və meşə sektorunda islahatlar. O, hər bir siyasətin müxtəlif həssas qruplara, o cümlədən qadınlar, yerli icmalar, yerli xalqlar, gənclər, qocalar, uşaqlar, əlillər və yoxsullar üzərində potensial müsbət və mənfi təsirlərini təhlil edir. Bu kontekstdə hesabatda vurğulanan əsas məsələlərdən biri də yerli icmalar və yerli xalqların ənənəvi təcrübələrini pozan və ya onları öz torpaqlarından sıxışdıran bərpaolunan enerji layihələrindən mənfi şəkildə təsirlənə bilmə istiqamətidir. Bununla belə, bu icmalar təmiz enerjiyə çıxışı təmin edən və iqtisadi imkanlar yaradan bərpa olunan enerji layihələrindən də faydalana bilər.

Ümumiyyətlə, sonuncu COP tədbirlərinə nəzər yetirdikdə aydın olur ki, iqlim dəyişiklikləri insanların dünyagörüşlərinə və paradigmalarna əsaslı təsir göstərir. Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Dubay şəhərində keçirilən COP28 tədbirində elm, texnoloji inkişaf, gender məsələsi və s. 17 platforma-mövzunun yer alması, eyni zamanda yerli xalqlar və yerli icmalar platformasının yaradılması, multikulturalizm aspektindən də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu, onu göstərir ki, iqlim dəyişikliyinə, eyni zamanda global müstəvidə milli azlıqlar və icmalar da məcburən miqrasiya etməyə məcbur olurlar. Bu isə global xaosa, eko-sistemin pozulmasına gətirib çıxarır. Bunun qarşısının alınması isə müxtəlifliyə, fərqliliyə və çoxsəsliliyə istinad edərək eko-sistemin mühafizəsinə səbəb olacaq.